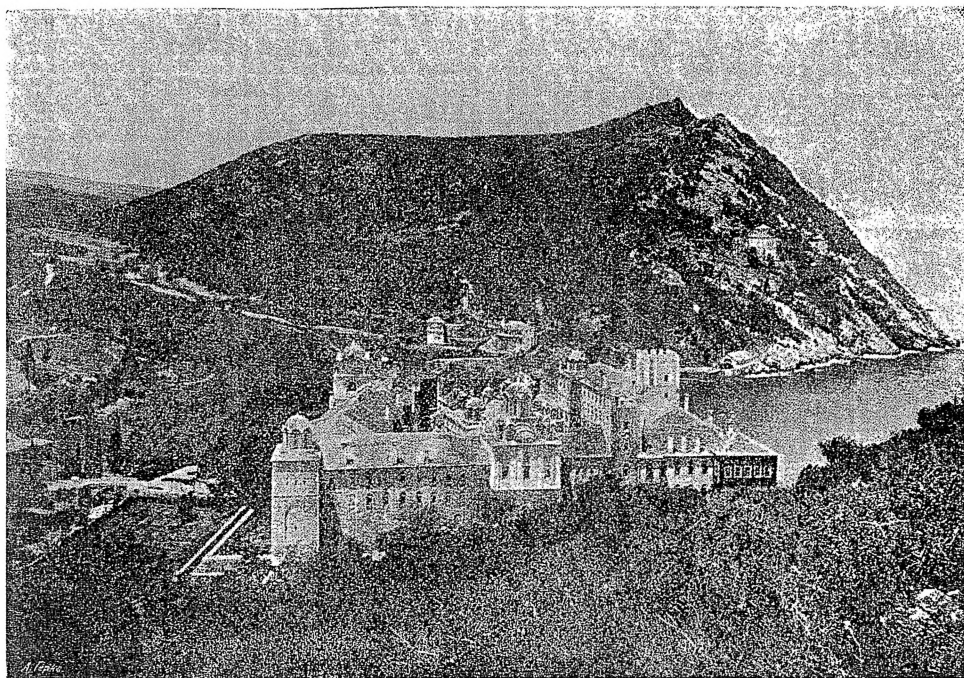


МИНИАТУРА ПОРОДИЦЕ ДЕСПОТА ЂУРЂА  
НА ПОВЕЉИ СВЕТОГОРСКОМ МОНАСТИРУ ЕСФИГМЕНУ ИЗ 1429.



Сл. 1. — Манастир Есфигмен.

Његово Величанство Краљ Александар I решио је да у цркви на Опленцу, задужбини Краља Петра I, буде израђена галерија српских средњовековних владалаца у мозаику. При изради картона за мозаике узимани су владалачки ликови са фресака по нашим старим манастирима. Тај посао није био лак, јер фреске у већини случајева нису добро очуване, а каткад су и ретуширане. Ипак се успело наћи ликове свих владалаца, сем Ђурђа Бранковића; јер његова задужбина у смедеревској тврђави није сачувана, а у другим црквама из његова доба није до сада нигде нађен његов лик. — Он је сачуван једино у Ђурђевој повељи манастиру Есфигмену, на којој је насликан деспот Ђурађ са целом породицом.

Још 1847. год. издао је живописац Димитрије Аврамовић књигу: „Описаније древности србски у Светој (Атонској) Гори“, у којој на стр. 67, код

манастира Свимена (Есфигмена, Шимена), пише: да од „знатни писанија“, која је он у том манастиру видео, јесте и једна диплома деспота Ђурђа писана на „кожи“; а како на тој повељи има миниатурних портрета он их је описао, дајући на крају и резиме садржаја повеље. Осим тога, на табли XII, дао је Аврамовић и цртеже три личности и једног мача са те повеље (сл. 2.).

Цртежи Аврамовићеви изгледали су сумњиви; и како нису рађени у боји одаслан је 1929. год. у манастир Есфигмен, по наредби Њ. В. Краља, један сликар Управе Двора, који је у присуству архитекте П. Поповића, једног од аутора овога чланка, верно прекопирао миниатуру са Ђурђево повеље. — На основу проучавања те копије, захваљујући Њ. В. Краљу, написан је овај чланак.

### 1. ОБЛИК И ВЕЛИЧИНА ПОВЕЉЕ.

Повеља је рађена на хартији сличној пергаменту подједнаке ширине (27—28 см.). Хартија је састављена, по дужини, из три дела. Први, горњи део, дуг је 40 см.; средњи 42 см. Оба ова дела покрива миниатура. Испод њих је трећи део дуг 33 см. На овоме је само текст повеље. — Дакле, повеља је широка око 28, а дуга 115 см.

Миниатура је без маргине, а оивичена је (сем са доње стране) црвеним оквиром широким око пола см.

Повеља је доста оштећена. Прилепљена је на једноставно платно и чува се као свитак увијена. Спајање горњег и средњег дела хартије изведено је тако добро да се спој скоро и не примећује. Доњи је део, међутим, мало одлепљен.

### 2. САДАЊЕ СТАЊЕ ПОВЕЉЕ.

Миниатура на повељи релативно је добро очувана. Само су натписи прилично избрисани и по нека је боја избледела. Ипак се скоро све може допунити. Већ је Аврамовић жалио се, у поменутој књизи, да се повеља у манастиру Есфигмену рђаво чува и препоручио је: да се свитак преко штапа савија. — Нашом копијом фиксирано је стање деспотове повеље какво је нађено 1929. године.

### 3. РАСПОРЕД ФИГУРА.

Портрети су распоређени у два реда, један испод другог. У горњем реду у средини — од гледаоца — лево је деспот Ђурађ, десно деспотица Јерина; до деспота је најстарији син Гргур, а до Јерине кћерка Мара. Иза Гргура и Маре, види се једна архитектура на стубовима, са кубетима, од којих је једно као обично црквено, а друго је отворено — на четири стуба стоји калота.

На средини, изнад архитектуре у плавоме полукругу — одвојеном од златнога неба једном, око пола сантиметра дебелом, загасито-плавом цртом, — насликан је Христос. Он благосиља обема рукама. Карактеристично је, да је Христос приказан као млад дечко.

Доњи ред портрета растављен је од горњег црвеном линијом, као и на оквиру, и једним златним пољем испод ње, широким 5 см. У том реду има три фигуре: на средини је кћерка деспотова Кантакузина, лево је Стефан, а десно Лазар — млађи синови деспотови. Позадина је отворено љубичасте боје. На њој је, у целој ширини, насликана архитектура полукружних arkada, с округлим прозорима између лукова. Ступци arkada су четвртасти, црвени, а леже на златној траци широкој 1,5 см. — Трака је у висини лица Ђурђево млађе кћери Кантакузине, па је и њено име исписано на тој траци.

### 4. ПОЛОЖАЈ ФИГУРА.

Деспот Ђурађ је најкрупнија фигура. Он стоји право, са мало напред избаченом левом ногом. Десна шака му је на десној страни груди; у њој

држи златан дуг крст, који својим горњим крајем високо премаша и круну деспотову. Лева рука спуштена је низ бедро и држи, на ниже окренут, свитак повеље. Деспотица Јерина држи, као и деспот, крст у десници; а лева јој је у покрету, као да хоће да придржи диплому — свитак. И деспот и деспотица су окренути еп фасе, док је њихов најстарији син Гргур оријентисан према њима, а са погледом у гледаоца. Десну руку држи савијену преко појаса; на шаки му стоји соко, кога придржава левом руком. Кћерка деспотова Мара такође је цртана еп фасе; она држи десну руку опуштену на ниже мало у лево; а леву има као и најстарији деспотов син, само нешто мало више издигнуту, и међу прстима показује неки златан округао предмет, сличан великом златнику. И Кантакузина је еп фасе насликана. Она држи десну руку на прсима, као и њена мати, али се не може констатовати да ли што има у њој; лева јој је опружена у страну и наслонена на раме најмлађег брата, Лазара. Средњи брат, Стефан, оријентисан је према сестри, цртан је, дакле, мало у профилу. Он држи обе руке по мало напред испружене, са лактовима приљубљеним уз тело; на левој му је руци соко, нацртан тако као да кљуца у његову хаљину. Најмлађи брат је оријентисан такође према сестри; десну руку држи на балчаку мача, а на левој руци, избаченој у страну, држи сокола.

Све фигуре у горњем реду су витке и високе, док је Кантакузина нешто мањег раста; наравно њена два брата још мања су од ње, јер су тек дечади.

#### 5. ФИЗИОНОМИЈА ЛИЦА.

Деспот Ђурађ ни из далека не личи на човека од преко педесет година, колико је, по прилици, имао при издавању ове дипломе (1429). Стас му је прав, лице свеже, једно и једино румено на овој миниатури; очи су му доста оштећене, али се ипак види да су црне и према другима ситније, мање, с мирним достојанственим погледом. На лепо заобљеном лицу претстављена је слаба брада кестењаве боје, мало раздељена и цртана више око лица и на доњем делу подбрадка. Бркови су танки, мало на ниже повијених крајева. Уста су лепо и изразито, мало напуњено, нацртана и добро се виде, јер их мали бркови не заклањају.

Кад ово не би била аутентична повеља, и кад уметник не би био од велике вредности, као што је овај, никад се не би веровало у тачност портрета Ђурђа Бранковића, који је у то доба имао већ преко педесет година!

Јерина је достојанствена лица. Њена кћерка Мара много личи на њу. Сликар је правио разлику само по годинама; иначе су слични и узани а дугачки носови, танке усне, и др. Међутим, Кантакузина је много лепша; са крупнијим очима, лепшим носом и малим изразитим устима.

Синови су оријентисани лево и десно са три четвртине профила. На тај начин лепо су истакнути профили носова и маркантне обрве са издигнутим и благо извијеним спољним крајевима. — То је нарочито истакнуто код физиономије најстаријег сина, Гргура (сл. 4).

Портрети су тако лепо израђени, да лица изгледају као да гледају са дипломе.

Очи Ђурђево су црне, његовог најстаријег сина затворено модре; а у свију осталих више кестењаве. — Погледи свих лица управљени су, у главном, према гледаоцима, а нарочито поглед деспота Ђурђа.

Чеда Мијатовић, историк и песник, у својој књизи „Деспот Ђурађ Бранковић“ описује песнички, према кратким белешкама савременика, Ђурђа и целу његову породицу. — Како ли би их тек описао да је имао ове портрете њихове?

#### 6. КРУНЕ.

Први српски краљеви, до Уроша I, имају скромне круне у облику венца — дијадеме, са малим украсом над челом, као ниском челенком. Од Уроша I па све до кнеза Лазара, владари имају типичну, заобљену византиску круну,



Сл. 2. — Аврамовићев цртеж прве групе на минијатури.

са пандантифима у малим варијацијама контура њиховог облика и украса на њима. Од кнеза Лазара, круне су рецкавог облика и, док су Немањићке круне типско-царске византиске, богато украшене бисером и драгим камењем, дотле овде деспотова круна има само доњу бордуру тако украшену, а горњи делови њени као да су везени по вертикално подељеним пољима. — Сва је круна златна, са црвеним орнаментом у средини, а плавим са стране.

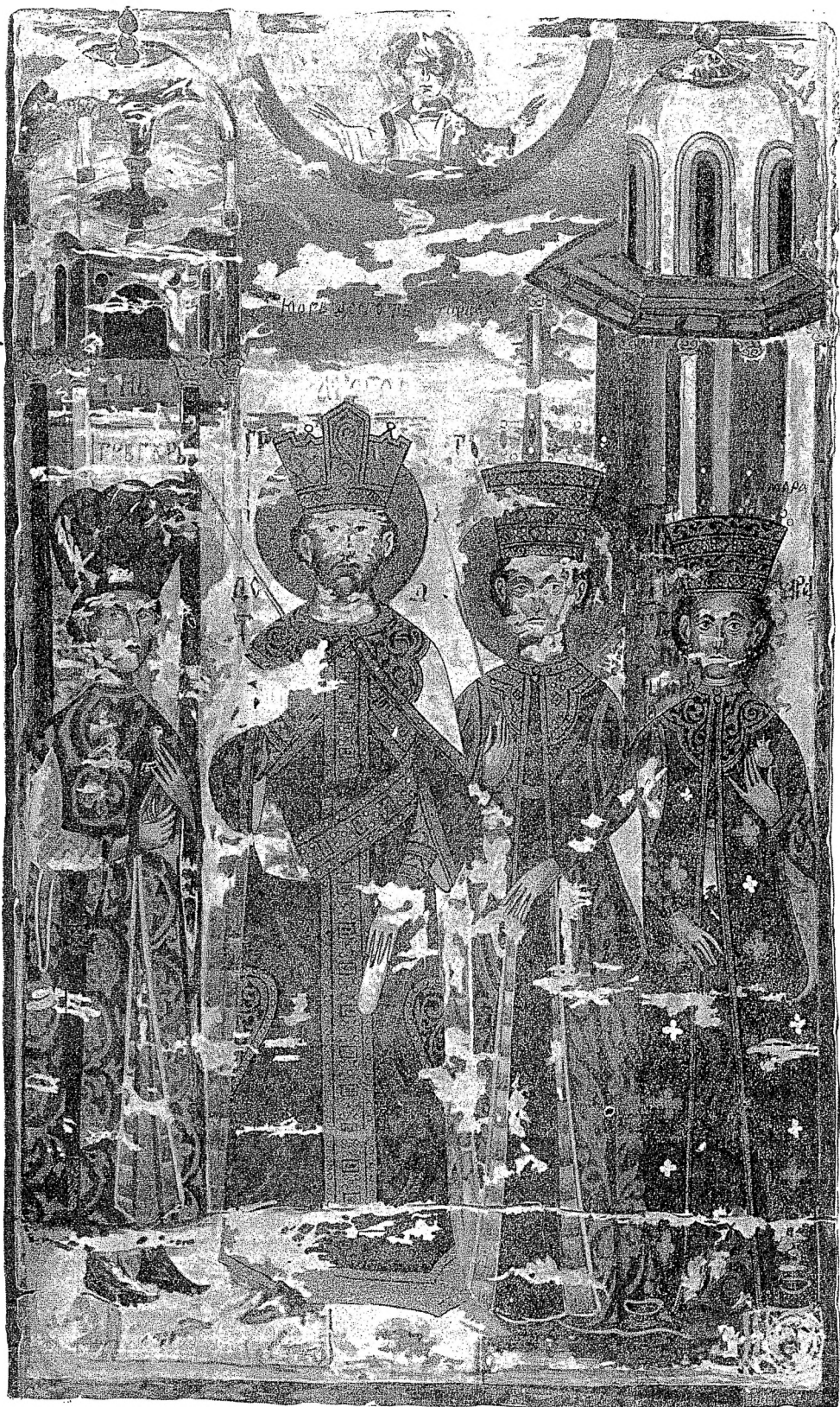
Сам облик круне је у правцу на више проширен и горе се рецкаво, естетично и симетрично, завршује тако, да је средњи део, према челу, највиши. При цртању симетрија је мало изгубљена, јер је њен десни угао већи од левога. Иначе је круна врло лепог облика и добрих пропорција према глави.

Осим деспота, круне имају и деспотица и принцезе; док принчеви имају неке калпаке оријенталског порекла. Круне које носе деспотица и принцезе све су истог облика; Јеринина је највећа, средња је Кантакузинина, а најмања Марина. Облик ових круна је сличан камилавци, коничан са ширим горњим делом. Подељене су у хоризонталне појасеве. Деспотичина круна има пет појасева и свих пет су искићени бисером и драгим камењем, на исти начин, као што је искићен и доњи део деспотове круне. Круне принцеза имају по четири појаса, од којих су два, наизменична, украшена бисером и драгим камењем, као Јеринина, а два друга везена орнаментима у виду вреже. Сви појасеви круна имају златну основу. Шиљасти завршетци деспотове круне имали су по једно крупно зрно бисера; а круне деспотице и принцеза завршавале су, по горњем ободу, бисером и издуженим разнобојним драгим камењем, са по једним зрном бисера на врху.

## 7. ОРЕОЛИ.

Ореоле имају само деспот и деспотица. Фонд иза деспота и деспотице је затворене боје, и као да се хоризонтално завршава нешто мало изнад њихових круна, а више њега је златно небо. На фонду су црвени натписи;





Сл. 3. — Прва група минијатуре са повеље (Гргур, Ђурађ, Јерина и Мара),

а златни ореоли оивичени су танком црвеном линијом и нацртани су тако концентрично око лица, да су горњи делови круна ван ореола. — Ореол деспотице Јерине залази мало и преко архитектуре.

## 8 КАЛПАЦИ.

Синови деспота Ђурђа имају чудне, велике, несиметричне, на једну страну накривљене и горе много проширене оријенталске калпаке. Сличан се калпак види на Теодору Метохиту у Кахрије џамији у Цариграду и на доцнијим султанима и великим везирима са додатком чалме. Калпаци су вероватно израђени били од каквог картона па превучени брокатом са крупним десенима. Најстарији син има највећи калпак, горе завршен са три обла испупчења, а израђен је од исте материје од које и хаљина деспотова — загасито црвене боје, са крупним светло црвеним шарама и цветовима протканим златом. Два млађа сина имају нешто мање калпаке, затворено плаве боје, са крупнијим и богатијим шарама отворено плаве и црвене боје, освежене златом. Осим тога, на калпацима као да има и по једно жуто-сиво, соколово, перо заденуто са стране.

## 9. КОСЕ.

Сва мушка лица, а како изгледа и женска, у колико им се коса види, имају подједнаке фризури: крупно коврцаву косу и тако кратко подрезану да је врат слободан. На челу немају праменове, које на пр. редовно има краљ Милутин. — Коса је код свију кестењаве боје.

## 10. ОДЕЛО.

Ова миниатура даје нам нарочито богату збирку одела, мушког и женског, за старије и млађе, и, што је још интересантније, ванредне десене материја.

а) *Материја и десени одела.* — По очуваним фрескама занимљиво је пратити шаре на материјама од којих су прављена владалачка одела. По многим прикупљеним подацима, — за израду картона галерије српских владалаца у Опленачкој цркви, — одела првих наших краљева била су беле основе, са коластим шарама у жућкастој боји или у злату; доцнији краљеви имају одела затвореније боје (бордо, зелена и др.). Најзад, јављају се и десени врло дискретни — једва се виде, јер нису бојом много издвојени од основе; али зато су неке материје искићене звездицама од бисера и криновима, као на пр. код Милутина и цара Уроша. Међутим, од кнеза Лазара почињу јако десиниране материје, знатно различне од ранијих; јер, док су прве шаре биле коласте, овде су више врежасте — биљног орнамента — у облику лишћа и цветова освежених златом... Та је карактеристика врло истакнута и на нашој миниатури где је богатство у шарама одела и јастука за подножја толико, да има око петнаест разних мотива.

б) *Поставе.* — Друга карактеристика ових костима је то, што су скоро сви огртачи — плаштеви — постављени крзном. Ранији краљеви, у колико су сликани са огртачима, нису имали огртаче с крзном. Поставе се први пут виде за владе деспота Стефана, на ктиторској фресци у манастиру Каленићу. Како је та фреска оштећена, тешко је било протумачити претставу фурира — кожне поставе — и тек преко ове миниатуре објашњени су ти делови костима, пошто је крзно тек овде јасно претстављено. — Поставе су биле од различите коже. То се види по плавичастој, мркој, црвеној и беличастој боји. Без поставе је, изгледа, само огртач Ђурђеве старије кћери Маре. На фресци се виде и поставе од материја код хаљина, које су обично друкчије боје од лица хаљине, те су једноставно обојене или са десенима.

в) *Број хаљина.* — На овој миниатури деспот, деспотица и њихове кћери имају дугу доњу и горњу хаљину и огртач; док синови имају краће

горње и доње хаљине без огртача; али су горње хаљине код два млађа сина удешене као огртачи и још су краћи од хаљина. Доње хаљине, које су исте или краће дужине од горњих, не виде се, те их констатујемо само по маншетама — уским рукавима, који виरे из широких рукава горњих хаљина. Горње хаљине и огртачи разних су боја и десена. На истој особи увек је друкчија боја и десен код доње него код горње хаљине.

г) *Врсте и облици хаљина.* — За доњу хаљину може се констатовати само то, да је са узаним, уз руку припијеним, рукавима; друго се ништа више не види, јер је заклања горња хаљина. Деспот има на маншетама и по две бордуре златом везене.

Горњих хаљина има четири врсте. — Деспот има дугачку и доста узану хаљину до стопала, једноставног кроја, као мантија. Рукави су на тој хаљини при шаци, као код мантије, јако проширени. На ивици рукава су златне бордуре, а при дну хаљина се завршава врло широком златном бордуrom, која са стране има неке везене додатке на више. Вез се на овој бордури не може констатовати, јер нема остатака, сем две црне линије паралелне са горњом и доњом ивицом бордуре; а можда га није ни било. Ова хаљина, осим бордура, има на бедрима, (управо мало ниже на бутинама), по једну велику срцолику апликацију са златним фондом и богатим везом. — Сама тканина је бордо боје са крупним црвеним шарама протканим златом. Преко горње хаљине деспот је опасан црвеним појасом од тканине.

Други је облик горње хаљине код деспотице Јерине и њене кћери Маре. — Та је хаљина такође простог кроја и дугачка толико да покрива стопале, те се због тога ни код једне даме не види обућа. Везова на њој нема, а боје и десена је сличних на деспотовој, само што су боје мало затвореније и без злата. Марина је хаљина зелена, са десеном лишћа од исте, али отвореније, боје и са црвеним цветовима. Ове хаљине као да имају „висеће“ рукаве, који пролазе кроз разрез за руке на огртачу, и висе преко њега мало поврнути, те им се види и постава. Ђошкови су лепо заобљени. — Можда је то било нешто слично рукавима на недавним турским чепкенима.

Трећи тип горње хаљине има на себи Кантакузина. — И ова је хаљина дугачка као и напред описане, те покрива ноге и доњу хаљину од које се виде само рукави. Ова хаљина као да нема рукава; њу констатујемо једино по предњем делу, који се види између пешева од огртача и на његовим прорезима за руке. — Преко свих женских горњих хаљина налази се златан појас.

Четврта врста горње хаљине је код деспотових синова. Она је удешена и као огртач, те је



Сл. 4. — Гргур, најстарији син деспота Ђурђа, кога су доцније Турци ослепили,

толико краћа да оставља ноге слободне до више чланака, пошто је и доња хаљина исте дужине. Горњи део хаљине скројен је до појаса интимно, за прса; а доњи део мало је шире скројен и разрезан од појаса на ниже, где се на поврнутим пешевима види постава од крзна. Најстарији син опасан је појасом од тканине мрке боје, а две китке од појаса падају преко његове десне руке. Његова браћа имају црвене појасеве везане на машну. Они још имају од исте материје, преко плећа, као неки огртач осетно краћи од хаљине и само са прорезима за руке (без рукава). Овај се огртач, вероватно, могао огрнути као нека „пелерина“. Она би била слична великој јаки на гуњу наших Рекалија, која је такође скројена од исте материје од које је и гуњ и покрива само леђа, а у случају кише може се удесити — издићи — да закљони главу.

Све су ове хаљине постављене кожом и по томе се сматрају као горње.

д) *Појасеви*. — Код описа одела речено је да преко горњих хаљина и мушки и женски имају појасеве. Ови појасеви су од штофа — материје — у боји (црвене код деспота Ђурђа, Стефана и Лазара, а затворено плаве код Гргура), или су златом ткани, као код деспотице и принцеза. Код мушких су везивани естетично са шепутима, а код женских су више као златна узана трака. Интересантно је напоменути да ни код кога од мушких нема појаса од кајиша — коже — са прегљцама и украсима од сребра, по ранијем начину израде (профанае фреске у Псачи, Карану, Добруну).

Како су мачеви опасани не може се констатовати, јер није вероватно да висе о појасу од материје — штофа. А за оне врвце са кићанком на крају, које се виде око десне руке Гргурове и Стефанове, не може се ништа поуздано рећи чему су служиле. Код Гргура, изгледа, као да је то крај појаса; док код Стефана се не може то исто рећи, јер је појас друкчије боје од боје врвце.

Овде ваља поменути и две необичне мрље, које би, можда, имале неки значај. — Једна је облика као пламен, изнад „дуката“ који држи Мара; а друга је у десној шасти Стефановој, па изгледа као комад цигерице, којом он храни сокола — јер је соко одиста тако нацртан као да хоће да нешто кључне из деснице господарове.

е) *Огртачи*. — Деспот има најбогатији огртач, дуг колико и горња хаљина, сав постављен крзном, скопчан испод грла, без рукава. Покривајући рамена, огртач пада позади на ниже. Има сав горњи део око врата — захваћајући и рамена — извезен и по ивицама украшен бисером у лучним линијама. Несиметрично су цртане контуре проширења овога веза преко груди. Због оштећене минијатуре, не види се јасно какве је боје материја од које је овај огртач и има ли десена; изгледа, као да је од неке отворене жућкасте материје; фурир је плавичаст. Аграфа — копча на прсима није особито богато израђена.

Огртачи деспотице Јерине и њених кћери имају прорезе за руке и исто су тако богато везени око врата, са проширењем веза у лучним линијама његове контуре на прсима; а прикопчани су испод одела као и код деспота. Вез на огртачу деспотичином богагији је од деспотовог, јер поред бисера има на прсима и два драга камена. Аграфа ни овде није много богата. И деспотичин огртач постављен је крзном. На огртачу Кантакузинином види се постава жућкасте боје; и, судећи по томе што су пешеви изврнути, биће да је кожна. Код Маре, међутим, пешеви нису изврнуто претстављени, па се постава не види.

Крој ових огртача је халватан — лежеран, а дужина им је до земље, као и горње хаљине; и како имају дугачке прорезе за руке, то су кроз њих протурене руке. Код деспотице и њене кћери Маре испадају још из огртача и „висећи“ рукави доњих хаљина. Према овоме огртачи жена нису као плашт код деспота, да хватају само рамена и да преко рамена падају позади; већ се спуштају и спреда јер су обучени, а не огрнути, те се кроз прорезе за руке, између пешева, види узан дугачак троугао доње хаљине од грла до земље.



Боје материја ових огртача су различне, са богатим десенима код деспотице у две, а код кћери у три боје. Деспотица има плав, Мара црвен, а Кантакузина бордо огртач. — Богатство шара на њима и по осталом оделу толико је, да би се из њих могао саставити готово читав албум мустара — толико има мотива, и геометријских и у гранама.

ж) *Деспотинов лорос*. — Преко деспотове горње хаљине — хитона — деспот има, по примеру византиских и српских царева и краљева, на прсима укрштен лорос који с лева, преко трбуха, прелази на десну руку, где му крај није насликан. Од прелома ка руци лорос је окренут гледаоцу с поставом, која је плаве боје. Његов вертикални део полази испод манијакија под грлом, а крај му је доста високо изнад доње бордуре на хаљини. С лица је врло декоративан, сав у злату, са бордурама од бисера, а по средини је украшен бисером и драгим камењем разне боје, узаног правоугаоног облика. — Овако на грудима укрштен лорос је више архаистичан. Код нас га има у XIV веку код цара Душана (Лесново), и Вукашина (Св. Аранђели код Прилепа), а доцније и код деспота Стефана (Копорин, и др.).

## 11. ОБУЋА.

Већ смо рекли, да се обућа код деспотице и принцеца не види због дугих хаљина; а деспот и његови синови Гргур и Лазар имају црвене ципеле, од којих се код деспота, због дугачке хаљине, види само предњи део стопале шиљастог кроја.

Како синови имају краће одело, то се код њих види да су ципеле високе тако,



Сл. 5. Кантакузина, млађа кћерка деспота Ђурђа, потоња грофица цељска.

да интимно захватају доњи део листова — као чизме, да су кроја на прстима шиљастог и на више поврнуте, те да нису претстављене ни штикле ни ђонови. Стефан има исту такву обућу, само бледо жуте боје и на прстима није поврнута на више.

## 12. ОБОЦИ — МИЊУШЕ.

Интересантно је, да обоце имају само кћерке деспотове; и то не оне необично велике, као што их има Симонида и даме у Псачи, Карану и т. д., већ врло укусне, мале. Мара има минђуше са елиптичним, висећим, црвеним драгим каменом, са три бисерна зрна између копче и камена; док Кантакузина има богатије минђуше, састављене из три драга камена, од којих је средњи плав, а остала два црвена; ти камици имају на својим доњим крајевима по једно зрно бисера. Горњи делови драгог камена су приљубљени један уз други тако, да су доњи делови размакнути. Величина, дужина, њихова је, приближно, колико и ува.

Интересантно је, да се на слици Јерининој нису могли констатовати ни трагови од минђуша.

Код Маре је још и то од интереса, што она држи у левој руци као неку велику златну пару („у левој руци држи дукат“, каже Аврамовић). На горњој страни паре, као да има некакав црни пламен (?).

Других украса као: прстења, бразлетни и т. д. нема ни на једној фигури.

## 13. МАЧЕВИ.

Сва три деспотова сина имају мачеве нацртане о десном бедру. Мачеви су прави и дугачки од појаса до мало изнад хаљина (око 60 до 80 см. дужине с балчаком). Балчаци су им симетрично, на крају, мало проширени; а каније декоративне, вероватно превучене плишом — материјом. Код Гргура и Стефана каније су затворене боје, а код најмлађег, Лазара, црвене. Каније имају још по три металне златне орнаментисане арматуре — две на крајевима и једну на средини.

## 14. ТОРБИЦА — ТАШНА.

Има је само најмлађи син Ђурђев. Она виси о појасу с леве његове стране, на златној врвци, која се доле рачва у два правца ка угловима ташне. Ташна је у основи жуте боје (злато) и сва у орнаментима. Чему је служила, не зна се. Овакву ташну има још и Петар, Богданов брат, на фресци у Каленићу.

## 15. СОКОЛИ.

Ђурђеви синови држе сваки по једног сокола на руци. Соколи су лепо нацртани у две боје: озго су затворено сиви а оздо жућкасти. Кљунови и очи су им плаве. Цртани су особито добро и изразито; сваки је у друкчијем покрету. Интересантно је да соко кога држи најмлађи син Лазар, има као неку машину везану око врата са растреситим крајевима. Глава изнад машине обојена је више црвено, а по трбуху су назначена и пера, што код друга два сокола није учињено.

## 16. ПОДНОЖНИ ЈАСТУЦИ.

И горњи и доњи ред фигура стоји на јастуцима у боји, са — на среди — богатом попречном бордуром и везеним завршецима на крајевима. Јастук је једноставан и испружен за цео ред фигура. На очуваним фрескама наших средњовековних владара такође има јастука на којима они стоје. Први их краљеви немају. Најранија фреска са јастуком је портре краља Милутина у Нагоричину (1318). На тим ранијим јастуцима су везени двоглави орлови с орнаментима или само орнаменти. Код деспота Стефана у Манасији извезени



су лавови. Овде су бордуре од самих орнамената. — Још треба поменути, да су јастуци ранијих владара обично израђени од бордо или црвене материје.

Јастук испод горње групе много је оштећен и на њему се не примећује злато, већ само широка бордура преко средине и орнаментисани крајеви. Фонд је плав, а бордура и крајеви са црвеним фондом и црвеним шарама; веројатно је да су и ту шаре биле златне, као што се види на јастуку испод доње групе; а ове садашње црвене шаре биће да су основа злату које је отпало, јер се не може претпоставити да јастук испод доњих — спореднијих — личности буде богатији. Аврамовић у поменутој књизи пише да су шаре црне.

#### 17. НАТПИСИ.

Аврамовић, при опису ове повеље, наводи натписе: *гюргъ деспотъ*; *ирина*; *грггъръ*; *мара*; *гнга кантакзина*; *гнъ стѣфанъ*.

Свака фигура на овој минијатури имала је и натпис у висини лица, у коме је, поред имена, била и титула. Натписи су писани црвеном бојом (цинобер), ћирилицом, доста крупно и са скраћеницама. Највише је оштећен натпис Ђурђев, од кога има остатака од титуле више ореола (Благочастиви), а с леве стране само слова ДСТ, и с десне Г. Остале трасе од слова не могу се читати. Код фигуре Гргурове, може се (с допунама) прочитати *господинъ грггъръ*, — док је натпис код деспотице, релативно, сав очуван. Чита се: *блгочѣтива гнга деспотица ирина*. Код Маре се може прочитати само њено име, а трагова од титуле нема, као и код средњег сина Стефана. Кантакузина и Лазар имају потпуно очуване натписе са титулама: *гнга кантакзина*; и *гнъ лазаръ*.

Према овоме личности у овој минијатури тачно су одређене; али је ипак неко, доцније, видећи да су натписи оштећени, написао црним мастилом више деспотове главе *гюргъ деспотъ*, више деспотице — *ирина*, а више Маре: *мара*.

#### 18. ГРЕШКЕ У ЦРТАЊУ.

Уметник, који је цртао ову минијатуру био је готово перфектан и има свега једну омашку при претстављању. Она је на минијатури Кантакузине. На име, њена десна рука лепо и правилно излази из прореза на огртачу, али је лева рђаво нацртана иза прореза.

#### 19. АВРАМОВИЋЕВ И К. П. ДИМИТРИЈЕВА-ПЕТКОВИЧА ОПИС ПОВЕЉЕ.

Аврамовић у поменутој књизи из 1847 и Петкович у Записки Императорской Академии Наукъ (т. 6. књ. 2, С. П. Б. 1865 год.), описали су, независно један од другог, ову интересантну Ђурђеву повељу. И један и други опис није тачан, нити даје податке за оно што је међутим пропало на оригиналу.

Гледајући верну копију у боји и фотографске снимке, могу се лако наћи све грешке учињене у овим описима. — Описи, поред других нетачности, не дају тачно ни личности. На пример Аврамовић каже: да је Лазар син Кантакузинин, а Петкович да је Кантакузина „неки деспот“, па је доцније прочитао натпис и поправља се, да је то „господаринџа Кантакузина“. Међутим *лазаръ* чита као *ласанъ* и — као и Аврамовић — мисли да је то Кантакузинин син.

#### 20. АВРАМОВИЋЕВ ЦРТЕЖ НА ТАБЛИЦИ XII.

Необично је неверан Аврамовићев цртеж; просто изгледа као да га је на памет цртао. Ни број личности, ни њихове позитуре, ни одела, ни лица, ни косе, па чак ни мач, ни повеља, нису верно претстављени. (Упореди приложени фотографски снимак Аврамовићева цртежа — сл. 2 и исту групу са повеље — сл. 3).

#### 21. ТЕКСТ ПОВЕЉЕ.

Текст повеље до сада је трипута објављен. Први пут од К. П. Дмитријева-Петковича у Обзору аеонскихъ древностей. Прил. къ т. VI, 3. И. А. Н.

Спбргъ 1865, стр. 2; други пут у Византійскій Временникъ XII, од L. Petit et W. Regel, Actes d'Esphigménon, р. 44, по фотографији П. Севастијанова; трећи пут од Ст. Новаковића у „Законски споменици срп. држава средњега века,“ Београд 1912, стр. 541—542, по прва два издања, али у изводу. — Ми га сад доносимо код нас први пут у целини, упоредо са снимком целе повеле.

1 По неизрѣнномуу маѣдию и чакѣлюбю бѣ<sup>а</sup>кы моего слакаго ми и<sup>у</sup> х<sup>а</sup>  
 2 и по всемѣтивному егѣ бѣгѣотрѣбю б<sup>ы</sup> призрѣше егѣ на с'мѣрене  
 3 морѣ и постави ме населѣ'дника родител<sup>м</sup>е мо<sup>м</sup> г<sup>а</sup>на срьблѣемъ. Тѣ  
 4 м' же и азъ иже въ х<sup>а</sup> бѣ бѣгѣотрѣбни и х<sup>а</sup>любивки, маѣю бѣжю  
 5 г<sup>а</sup>на срьблѣ<sup>м</sup>е деспотъ Гюргъ и съ бѣгѣотрѣбнию ми бѣгѣтвию и х<sup>а</sup>  
 6 любивою г<sup>а</sup>нж<sup>а</sup>ю деспотицею кѣра ѿринскъ. Иишетъ госп<sup>а</sup>ство  
 7 ми въ свѣдѣне въсѣ<sup>м</sup>е. Како принде к госп<sup>а</sup>ствоу ни, ѿ чѣтныи и стые  
 8 горы, ѿ чѣтнѣго и црѣскаго мнѣастѣра, ѿбитѣ'ли спѣски възнѣша г<sup>а</sup>на.  
 9 глѣмаго Екимѣчъ чѣтнѣшии въ сщениник<sup>х</sup>ъ, и памъ ѿ х<sup>а</sup> възлю  
 10 бѣшени дѣхов<sup>к</sup>и, іеромѣни<sup>х</sup>а к<sup>р</sup>ъ дѣ<sup>а</sup> и въспоменъ молебѣ<sup>а</sup> госп<sup>а</sup>.  
 11 стѣ ни како да вѣдемо х<sup>а</sup>титѣриѣ въшерѣ'нномуу мнѣастѣрѣ. Мѣ же  
 12 маѣдиѣмъ дѣвѣжми, и повелѣ'шемъ заповѣди вѣдимѣ бѣгѣотрѣб<sup>а</sup>  
 13 прѣсимъ томъ исплѣнити. примѣмо да вѣдемо ѿ дѣ<sup>а</sup> х<sup>а</sup>титѣриѣ  
 14 въшерѣ'нномуу мнѣастѣроу, да се зовѣ мнѣастѣръ госп<sup>а</sup>ства нашѣ.  
 15 Тѣ'м' же и приложи госп<sup>а</sup>ство ни въшерѣ'нномуу мнѣастѣрѣ, за окръ  
 16 маѣне мнѣастѣрскѣ, да се дава на всакѣ<sup>а</sup> годищѣ ѿ повоберѣ<sup>а</sup>ке  
 17 цѣрѣни по петѣдесѣтъ лѣтръ срьбра. и въози да се дава на всакѣ  
 18 годищѣ и да се не ѿнимѣ ѿ въшерѣ'ннаго мнѣастѣра догдѣ еѣ живѣ  
 19 госп<sup>а</sup>ства ни. И молимъ егѣже бѣ изволитъ прѣемникоу бѣти по н<sup>а</sup>  
 20 прѣ'столау госп<sup>а</sup>ства нашѣго, или спѣ нашѣго, или когѣ ѿ рода нашѣ<sup>а</sup>.  
 21 Или иного когѣ. Егѣмъ нашѣмъ записѣмъ не потвѣреноу бѣти, нѣ пачѣ  
 22 попачѣ (!) потвѣрѣ'емъ. аще ли кто завистѣ<sup>а</sup> или лѣкомствѣ<sup>а</sup> съдрѣж<sup>а</sup>  
 23 дрѣзнѣтъ разорѣти чѣдѣ акѣ ѿ въшерѣ'нныи<sup>х</sup> нами таковыи да е<sup>а</sup>  
 24 прѣклѣ<sup>а</sup> ѿ Гѣ бѣ въсѣдрѣжитѣли, и ѿ прѣтѣ бѣгѣотрѣ и ѿ силы чѣтнаго  
 25 и животвѣрѣщаго крѣ<sup>а</sup> и ѿ вѣ стѣ<sup>а</sup> всѣх<sup>а</sup>вал<sup>а</sup>и върѣхов<sup>а</sup>и дѣ<sup>а</sup>.  
 26 и ѿ, тѣи, стѣ<sup>а</sup> бѣгѣотрѣ<sup>а</sup>и ѿцѣ иже въ никѣи и ѿ всѣ<sup>а</sup> стѣ<sup>а</sup> иже ѿ вѣ  
 27 кѣ Гѣ оугожѣ'ш<sup>а</sup>и. Вѣ'роу и повелѣ'немъ госп<sup>а</sup>ства ни вѣтверѣди  
 28 шѣ се и записѣше се: бѣ<sup>а</sup> тѣ<sup>а</sup> сѣцѣ<sup>а</sup>и сѣ<sup>а</sup> сѣ<sup>а</sup>вѣрѣи дѣ сѣ патрѣ<sup>а</sup>и ѿ житѣни

Милостю Божію . Господинъ . Срьблѣмъ Деспотъ Гюргъ



[Сл. 6. — Друга група миниатуре са повеље (Стефан, Катакузина и Лазар).

## 22. ПОТПИС ДЕСПОТА ЂУРЂА.

По средњевековном обичају повеља је писана црним мастилом, а почетно слово у њој П, једно слово у средини Н (молитва) као и потпис деспота Ђурђа, исписани су црвеним мастилом. — Деспотов потпис је са скраћеницама, захвата целу ширину текста, а висина главних слова је врло импозантна и износи 5,5 см.

## 23. ПЕЧАТ НА ПОВЕЉИ.

Као и друге повеље тако је и ова повеља или хрисовуља имала печат, што се познаје по месту на коме је био; а то је у потпису између речи госпо-

днѣ и сръблѣмъ, где се види откинути комад хартије приликом насилног скидања. — Откинути печат није очуван.

Из датог описа, као и из приложене снимке целе повеље, види се доста јасно колико је важна ова повеља за уметност као минијатура и колико има података за круне, калпаке, одела, украсе, обућу, оружје и друге детаље.

Уметничка вредност слике је врло знатна, како по самој претстави тако и по особито фином и прецизном цртању, јер су сва лица тако изразита, да заиста изгледа као да с повеље гледају. На детаље у орнаментима, у везовима и десенима на штофовима од хаљина, толика је пажња обраћена да је све до ситница израђено и приказано. — Ту се виде разни мотиви, који могу служити, не само за проучавање него и за компоновање у стилу прве половине XV века.

Нема сумње, да ће ова минијатура са другима, у колико их још има, као и са профаним фрескама по црквама, моћи много допринети бољем познавању српске материјалне културе средњег века.

П. Појовић и С. Смирнов.

## RÉSUMÉ

### *Une miniature de la famille du despote Djuradj, dans la charte du monastère d'Esphigmène (1429).*

Dans le recueil des copies de fresques et de miniatures de S. M. le roi Alexandre I-er se trouve la fidèle reproduction d'une miniature extraite de la charte, qui fut donnée en 1429 au monastère d'Esphigmène au Mont Athos, par le despote Djuradj Vuković — Branković. C'est jusqu'à présent la seule charte serbe du moyen-âge connue, qui contienne aux premières lignes une miniature du donateur et de toute sa famille — sa femme Irène, ses trois fils: Grgour et Stefan, aveuglés ensuite par les Turcs, et Lazare plus tard despote de Serbie, et ses deux filles: Mara, ensuite impératrice, femme du sultan Mourad II, et Katakuzine, qui devait plus tard devenir la femme d'Ulrich II, comte de Celje.

M. M. P. Popović, architecte, et S. Smirnov, ingénieur à la cour royale de Belgrade, donnent dans cet article une description détaillée et une analyse des caractères distinctifs de cette miniature, qui est d'un grand intérêt au point de vue historique et artistique; ils reproduisent également le texte aux termes de laquelle le despote Djuradj accepte le titre de donateur (ctiteur) du monastère d'Esphigmène et s'engage à lui verser, chaque année 50 litres d'argent prélevés sur les revenus qu'il tire de la riche mine de Novo Brdo.